

Елизабета Парацик*

Ниш – Србија

e-mail: urbanbag@yahoo.com

Миодраг Миленовић

Филозофски факултет, Ниш – Србија

e-mail: miodrag.milenovic@filfak.ni.ac.rs

СЕЛФ И НАРЦИСОИДНОСТ – КРИТИКА ХУМАНИСТИЧКЕ ПСИХОТЕРАПИЈЕ СА СТАНОВИШТА ПРАВОСЛАВЉА

Апстракт: Селфизам, као битна одредница хуманистичке психологије и психотерапије негира присуство зла, пропагирајући да људска бића имају урођени осећај за добро, према коме се сви управљамо. У контексту савремене индивидуалистичке културе, лишене Бога, селфизам вођен материјалистичком хијерархијом вредности, продукује нарцистичку структуру личности коју одликује претерана брига о себи, немогућност за узајамни однос са околином а, пре свега, неспособност за љубав према другоме. Алтернативу оваквим тенденцијама у психологији и психотерапији нуди православље, истичући управо љубав као основни концепт човековог односа према другоме, природи и Богу. Само љубављу као начином битисања у реалном и/или трансцендентном, човек може задобити поново своју целовитост, давно изгубљену у прародитељском греху.

Кључне речи: селфизам, хуманистичка психологија и психотерапија, нарцизам, православље, љубав

Значење појма селф

Под појмом *селфизам* подразумева се идеологија која сугерише надмоћ људског *Ја*, култ самообожавања, заснован на неутемељеном оптимизму у погледу саме природе којом располаже човек у свом палом, биолошком начину постојања. Насупрот злу које произилази из друштвене средине, људска природа је по себи добра - став је који чини окосницу селфизма у хуманистичкој психологији и психотерапији.

У српском језику, селф се уобичајено преводи изразом 'сопство', премда би таквом значењу можда више одговарао енглески израз *selfhood*, из чега се види да се при преводу заправо губи непосредност енглеског израза *self*. Инсистирање на непосредности најприближније би се изразило помоћу појма 'себе', али то је истовремено и повратна присвојна заменица коју је због падежа некад рогобатно користити као именицу, док је тамо где граматика и синтакса српског језика то допуштају, најпримереније користити управо израз 'сопство'. У примерима у којима се чини да тај израз није довољно еквивалентан, користи се најчешће лична заменица *Ја*. Занимљиво је да се у напоменама у стручној литератури често диференцира Фројдов термин *Ја* или се употребљава термин *себе* уместо *Ја*, управо зато да се не би помешао

* Мастер теолог

са психоаналитичким појмом *Ja*.¹ У подручју популарне психологије или езотеричне литературе, ситуација са употребом појма селф је непрегледна и не би се могло потпуно извесно утврдити како се немачко *Das Selbst* или енглеско *self* преводи на српски језик.

У Речнику Матице српске стоји да израз сопство означава биће, тело или особу.² У филозофским тематизацијама 'себства' тј. онога на шта се појам односи, преовлађује хомонимна употреба или експеримент тражења других еквивалената. На подручју психологије наилазимо на већу диференцираност у употреби овог израза, те се "...ово појмовно-терминолошко разбистравање чини посебно важним, јер омогућава да се избегне опасност од погрешног схватања још на нивоу терминолошке употребе. То, дакле, није ствар пуког 'језичког чистунства', него се односи на саму природу самства, њену саму суштину".³

Наглашавајући дистинкцију између појма селф ('власито *Ja*', *самство*, *сопство*) и сличних концепата као што су *ego*, селф-концепт, особеност, идентитет, интегритет... успешније сагледавамо употребу појма селф и сложеница у којима је садржан: "Тако, тешкоће у вези са дефинисањем и употребом појма самства очитују се у томе што изрази као што су *идентитет*, *самоидентитет*, *самство*, *особа*, *Ja* (*ego*), *карактер*, *појединац*, *душа*, *ум*, *личност*, *психа* и *улога*, често заузимају исту концептуалну територију. Иако сваки од ових појмова има сопствену историју, они заиста имају неке заједничке корене у западном индивидуализму и хришћанству".⁴

У психологији, као научној дисциплини, избор погодног израза означава суптилно разликовање за специфично значење унутар теоријског модела у којем израз употребљавамо. У том смислу, јединствен, универзалан израз, који би изражавао смисао са јединственим значењем није могућ. Сваком од наведених израза нешто мањка до те универзалности. Уколико за селф, на пример, употребимо појам *Ja*, подвлачимо значење јаства али истовремено губимо конотацију рефлексивности; уколико пак употребимо израз *себе*, остаје рефлексивност али се губи значење које је садржано у номинативу⁵.

Као технички термин, селф се у научном смислу јавља у психологији у склопу хуманистичке орјентације са Карлом Роџерсом, Абрахамом Маслово, Гордоном Олпортом и другим хуманистички орјентисаним психолозима.⁶ Свој пуни развој налази у учењима поменутих аутора и на њима насталим психотерапијским правцима, данас доминантним у професионалној психолошкој пракси.

О пореклу селфизма

Концепт о себи био је пожељан у Западној мисли много пре појаве психологије као научне дисциплине. Током ренесансе и просветитељства, научници често приказују људе као оне који садрже душу и дух, односно метафизичку суштину. Знаменити аргумент француског филозофа Ренеа Декарта, "Мислим, дакле постојим", поставља своје основно уверење на претпоставци да се '*Ja*', као активан, јединствени идентитет, може директно искусити кроз интроспекцију, те самим тим постоји. Декартова дуалистичка формулација о односу ум – тело, поставља сцену за низ претпоставки о

1 Види: Требјешанин 2016.

2 Вујанић и сар. 2011, 918.

3 Златановић 2001, 39.

4 Исто, 41.

5 Види: Kotnik 2001.

6 Види: Hol, Lindzi 1983.

селфу: да је селф активно и унитарно језгро структуре особе којој припада и које је свесно доступно појединцу⁷. Наша сопства су, такође, нужно и неизбежно укореењена у заједницама које нашој индивидуалној аутономији пружају смисао, критеријуме и опсег избора.

Историјски гледано, своје теолошко упориште селфизам задобија у јеретичком учењу из IV века, пелагијанизму, које негира последице источног геха и пресудну улогу милости (благодати) која је човеку неопходна за спасење. Тако, човеку није неопходна милост да би чинио добро, већ она само помаже да би га лакше чинио. Пренаглашавање важности слободне воље је идеја да је човек у стању превазићи последице геха сам од себе, те му не треба Божја милост (благодат) коју добија кроз Свете тајне цркве. Ми, међутим, знамо да и спасење и врлина зависе, у првом реду, од напора човекове слободне воље. Учињен неспособним да се окрене према Богу и да се истински отвори ближњем, човек се повлачи у себе, затвара се у сужени свет свога *Ja* које потом неосновано уздиже, у свим својим реакцијама остајући затвореник самог себе, односно свог селфа.

Историја хришћанства као да је у време Св. Августина (IV столеће) подељена на два дела: тада је из ње избачено пелагијанство али је оно данас постало прихваћено и компатибилно са хуманистичком психологијом и њеном праксом.

Као непосредну генеалогiju селфизма наводимо чињеницу да се хуманистичке науке користе и наслеђеним принципом приповедања (Света Тајна исповедања) о себи: "У хришћанству постоји корелација између откривања сопства, било оно драматично или вербализовано, и негирања сопства. Техника вербализације постала је битнија, нарочито од увођења праксе исповести у XIII веку. Од XVIII века до данас, технике вербализације су уметнуле такозване хуманистичке науке у другачији контекст, не за негирање сопства, већ за позитивно конституисање новог сопства. Коришћење ових техника без негирања сопства представља одлучан прекид".⁸

Амерички психолог Џорџ Сенет такође истиче да су у наше време "...односи у јавности, схваћени као вид самооткривања, постали смртно озбиљни. Разговор се претвара у исповјест...", каже социолог културе Кристофер Лаш и додаје: "Популарност исповиједања свједочи, наравно, о новом нарцизму који прожима цијелу америчку културу. Но, најбољи радови те врсте покушавају управо самооткривањем постићи критичку дистанцу према себи, те поникнути у повијесне силе, репродуциране у психолошком виду – које све више доводе у питању концепт самосвојности".⁹

Оваква пракса исповедања далеко је од његове функције и смисла у хришћанству. Сведоци смо кроз историју да религиозна особа има обавезу да испитује ко је, шта се дешава у њој, да препознаје грешке које је, евентуално, починила и искушења којима је изложена. Штавише, свако је обавезан да саопшти ове појединости ближњима, на који начин не сведочи у своју корист. Хришћанска етика у самонегирању, самопорицању, види услов спасења. Селфизам је настао као део стихијског одбацивања ове традиције али и секуларне (световне) традиције која поштује спољни закон друштвене етике, која тражи правила за прихватљиво понашање у односу на друге као основу за моралност. Човек има задатак да кроз обавезно исповедање непрестано анализира самог себе и свој однос према другима. Стога је тешко сагледати бригу за себе као сагласну са моралношћу. Оваква дисциплина представља еклатантан пример непрестаног хришћанског супротстављања селфизму кроз векове. Реч је о анализи и дијагностификовању мисли, њених извора, својстава, опасности и сл.¹⁰

7 Види: Mary 2015.

8 Fuko 2015, 114.

9 Lasch 1986, 19.

10 Види: Moog 1994.

Брига о себи као извор селфизма

Селфизам у суштини настоји премостити разлике међу различитим филозофијама, њихове супротности, једноставно тврдећи да међу мишљењима нема никаквих заиста чврстих граница. Сва мишљења тако постају добра и усвојива. Тако нешто је омогућено пре свега социјалном и економском потпором. Пропагатори ових идеја имају смернице за ново међународно и пословно друштво, брину за светске еколошке проблеме и кроз то виде себе као елиту глобалног села. Главна начела су мир, светлост и еколошки интегритет. У економску потпору спада конзумеризам са примамљивим правима у односу на то да може свако да бира шта год жели. Међутим, потребно је размотрити и то да је селфизам моћнији у периодима економског просперитета и да је потпуно логично да се првобитна идеја појавила у економски најмоћнијој држави на свету, где су потребе већине људи задовољене: "Капитализам је створио нову културу која је грабежљиви индивидуализам америчког Адама превела у терапеутски жаргон, који не слави толико индивидуализам, него солипсизам, оправдавајући самообузетост 'аутентичношћу' и 'свијесношћу'."¹¹ У интелектуалним круговима скептичне, рационалне и академске атмосфере одједном се нашло доста трансценденталног и спиритуалног које је собом донео *New age*.¹²

И даље: "Ширење психотерапеутског начина мишљења, ширење *покрета нове свијесности*, сан о слави и тескобни осјећај неуспеха – који још више поспјешују потрагу за чаробним духовним лијеком – имају једну заједничку црту: интензивно бављење собом. Ова самообузетост одређује моралну климу савременог друштва" закључује Лаш, на основу проучавања америчког друштва.¹³

New age са собом носи и акупунктуру, кристале, тарот карте, медитацију, алтернативну медицину, посебне дијете (пост, здрава храна), *wacu* музику, књиге о самоактуелизацији - што све понаособ представља својеврсни култ. Због тога се ово доба опредељује и као време различитих техника и инстанци, којима се људи настоје мобилисати за нове присталице.¹⁴

Антрополошки извор селфизма почива у неумереној бризи коју субјект развија о себи. Селфизам настаје као једна врста изопачења претеране заокупљености субјекта самим собом: "У свим друштвима постоји још један тип техника: оних које омогућавају појединцима да властитим средствима врше извештај број операција на властитом телу, душама, на сопственим мислима, у свом понашању, како би себе преображавали и мењали и тиме достигли извесно стање савршенства, среће, чистоте, натприродне моћи. Назовимо их, једним именом, *технологијама сопства*".¹⁵ Селфизам своје изворно утемељење проналази управо у изопачењу и злоупотреби описаних технологија сопства.

Психологија као религија

Будући да и психологија и теологија претендују да контролишу област људске душе, у одређеним сегментима појединих праваца хуманистичке психологије јасно се да уочити тенденција да се од психологије начини један облик секуларне религије која би

¹¹ Lasch 1986, 248.

¹² Види: Lakroa 2001.

¹³ Lasch 1986, 289.

¹⁴ Види: Lakroa 2001.

¹⁵ Fuko 2015, 32.

представљала сервис за 'прање савести' приликом настојања да се оправда такорећи сваки, па и најбизарнији прохтев палог људског бића. Да би људска јединка уопште могла да буде третирана као предмет активног обоготворавања, потребно је из те перспективе удаљити егзистенцију Творца и Сведржитеља – вредност којој се једино могу придавати божански епитети. Селфистичка психологија говори о обоготворавању човека, уз јасну тенденцију да смртно створење уздигне на пиједестал Божанства.

Корене овакве тенденције у схватању нове, религиозне улоге психологије налазимо још у учењима неких теолога раног средњег века попут, већ поменутог, Пелагија. За њега, Исус је био само велики учитељ, слично као и Мојсије.¹⁶ Пелагије је држао да је милост нешто што човек може постићи својим природним настојањима. Према томе, човек има урођену природну способност да живи безгрешан и свет живот и задобије вечно блаженство само уз помоћ своје слободне воље. Ова способност потпомогнута је божанским даровима као што су Мојсијев закон, Јеванђеља, примери врлина које су нам оставили Исус и његова Мајка, и слично. Божја милост, иако је од велике помоћи, није нужна за човеково спасење и посвећење. Ово значи да је човек способан задобити опроштење греха својим сопственим снагама, чином одрицања од греха.¹⁷

Пелагијево учење актуелизује се крајем XVIII века у крилу протестантског учења, у виду религиозно-филозофских теорија "...које су настојале да умање значај исправности догмата за свакодневни хришћански живот."¹⁸ Данас се за неопелагијанизам може рећи да је толико присутан у модернизму, да се може сматрати једним од његових темељних чинилаца¹⁹. Чини се, стога, да је најрадикалнија карактеристика модернизма управо одлука да се живи без Бога. Иако се зна да је људско биће *homo religiosus*, неопелагијанизам се огледа у одрицању људске потребе за одржањем свога постојања на живој заједници и молитвеном односу са Трансцендентним којег га надилази, са свеprisутним Творцем.

"Од самих почетака људске културе човек је увек доживљавао, спознавао и схватао себе у односу према надљудским бићима, било да су то богови древног света, било један свевисњи Бог највећих монотеистичких религија. Сада човек живи у потпуној изолацији у огромном пространству Универзума, у једном стању које је Мартин Бубер називао *космичко бескућништво*"²⁰. Ту егзистенцијалну празнину настоји да попуни хуманистичка психологија и психотерапија која пледира да буде својеврсна религија. Паралеле са религијом дају се повући, пре свега, јер поменута дисциплина анализира догађаје у људском бићу, постављајући критеријуме о томе шта је добро, а шта лоше. Уколико се осврнемо на поменута стремљења у савременој психологији, неминовно уочавамо да тамо постоји велики број аутора, а непрестано се појављују нови и нови, који тврде да је њихова идеја она права, ултимативна, која пружа одговор на сва питања. Углавном се све своди на то како је потребно волети самога себе, да је потребно гледати на себе као на космичку енергију, да је смисао живота у тражењу сопствене позитивне суштине и актуализовању свих својих (позитивних) потенцијала.²¹

16 Ott 1974, 223.

17 Види: Golubović 2010.

18 Golubović 2011, 73.

19 Види: Божић 2010.

20 Види: Vederli 2005.

21 Види: Berger 1980.

Селфизам и нарцизам

У савременој литератури наилазимо на настојања да се појам какав је сопство (self) измери и тиме у потпуности научно фундаира. У свом раду *Мерење (премеравање) селфизма* амерички психолози Џери Ферс и Нени Ерскин²² анализирају чињеницу да се последњих година нарцизам појављује као све већи проблем. Они за нарцизам користе реч селфизам и тумаче га као решавање општих животних проблема у оквиру познате Теорије социјалног учења Џулијана Ротера.²³ Овде аутори описују развој селфизма као нарцизма, на објективној скали од 28 тачака, заједно са прелиминарним доказима за његову валидност. Савремени дански социолог Бент Флајвберг подвлачи разлику између науке у смислу епистеме и научног процеса који се бави питањима људске egzистенције (у филозофији и друштвеним наукама), противи се таквом уопштавању (класификовању) које уништава појединачност и залаже се за проучавање индивидуалности као *непоновљивог примерка* постојања.²⁴ "Фокусирање на човеково *Ја* подстиче нереалну љубав према самој себи коју психолози најчешће називају нарцизам", примећује римокатолички психолог Пол Витс.²⁵ Нарцизмом 'обојена' личност данас је антиауторитарни конформиста који се подсмева породици, браку, традиционалним вредностима.²⁶

Историјски гледано "...савремени појединци, ослобођени стега феудалног система, кметства и подређености, дали су сами себи за право да изаберу властити пут на овом свету и, у све већој мери, властита значења у њему. То је донело опасност од охолости и дезоријентације..."²⁷

Напредна мисао, зачета још у револуционарно доба, пошто је ослободила радника изабљивања и економске беде, заузима се за ослобођење јединке од свакојакх стега, традиционалне породице и многоструких 'табуа' по питању обичаја.²⁸ Ослобођена људска воља доводи до 'неочекиваних перверзија' у касној модерности. Међу најупечатљивијим примерима су субјективизација критеријума достојанства и опште прихваћена употреба неологизма социјетално без смисла и икаквог лингвистичког оправдања. Термин социјетално употребљава се за означавање онога што се односи на понашање јединки и развој менталитета – реч је о нормама (а не више о редистрибуцији добара). Разматра се породица, брачни пар, индивидуална слобода, приватни живот, смисао живота, а не више животни стандард, комфор, сигурност.²⁹

Једнакост која брише све врсте хијерархија ствара индивидуализам, заменивши заједничко колективним, групу гомилом. За разлику од старих демократија које остају у холистичком свету органског друштва, модерна друштва напуштају свет заједништва и ступају у еру индивидуализма. Лично остварење указује на повлачење појединца из учешћа у 'великим питањима', која по дефиницији окупљају групе људи уједињених око заједничких уверења. Грађанин демократије удаљава се од заједничког добра и посвећује породици и одбрани својих личних интереса. Проучавање прелаза са појма 'заједничко добро' на појам 'општи интерес' који се десио у XVIII веку, а под утицајем

22 Види: Phares, Erskine 1984.

23 Види: Rotters 1954.

24 Види: Flyvbjerg 2001.

25 Vitz 2011, 41.

26 Види: Lasch 1986.

27 Fuko 2015, 113.

28 Види: Delsol 2008.

29 Види: Delsol 2014.

Жан-Жак Русоа, довољно поткрепљује ову еволутивну промену. Заједничко добро указује на вредност која органски спаја заједницу међусобно повезаних људи. Општи интерес указује на благостање које спаја јединке, чланове једног колектива.³⁰

Данашњи појединац је у суштини преокупиран самим собом. Ништа узвишено није вредно губитка и најмањег дела сопствене животне енергије. Миролубивост човека индивидуалистичких времена произлази из његовог бескрајног поштовања према сопственој биолошкој личности.

Православна психотерапија као принципијелна критика селфизма

Свесно *Ја* као средишњи концепт хуманистичке психологије и психотерапије, дефинисано је контрадикторно и неадекватно. Јаство (самство, сопство) је често нејасно одређено (о чему сведоче бројне теорије и неретка неслагања међу њиховим творцима) да би описало нашу психолошку природу, те послужило као поуздан алат у психотерапији. Свако људско биће је јединствена и непоновљива јединка, али човекоцентричност селфизма указује на савременог појединца који је, у суштини, преокупиран самим собом. У неопелагијанском духу, теорија селфизма наглашава изоловано, свесно *Ја*, које једино просуђује и процењује које *Ја* можемо ценити и како бисмо га могли изградити. Такав приступ доводи до потребе да се виши идеали замене рационалном себичношћу, што води у нарцисоидност. Непријатељство према традицији (хришћанском миленијумском Предању, светоотачкој баштини, на пример) и другим ауторитетима, доводи до сличних последица.

У настојању савремене психологије да се човеков селф начини супериорним, скоро божанским принципом, који би као такав представљао основу, узрок и циљ постојања, препознајемо несувисло инсистирање на човекоцентричности свеукупног постојања. Поред тога што је строго антропоцентрично опредељена, селфистичка психологија је и изразито секуларистички конотирана. Селфу се у хуманистичкој психологији приписује неограничена и сувише често нереална моћ, што је допринело његовом уздицању до нивоа култа.

Више од било ког другог човекоцентрично орјентисаног правца у психологији, садржај селфистичко-хуманистичке психологије и психотерапије упадљиво чине покушаји да се на сваки начин и свим расположивим средствима пронађе оправдање за склоност ка греху човека, који се налази у стању пале људске природе – биолошком начину постојања. Категорије добра и зла замењују се категоријама онога што је корисно и онога што је штетно за ментално здравље.³¹

Адамовом кривицом и падом, источни грех са својим последицама прешао је на све људе. Првобитни грех био је погрешан однос са другим човеком и са природом. Човек се није прогласио оном који спасава природу већ тражи спас у природи и на природи заснива свој идентитет и свој живот. Тиме почиње човекова тежња да природу што више потчини себи, да је што више искористи, не би ли појачао могућност свог постојања, што је заправо суштина свакога греха.

Као могући излаз из оваквог стања, православна гносеологија постулира *љубав*. Љубав као принцип и као пракса, омогућује да у духовној заједници са другим човеком, свет изгледа скупљен на једно место, целовит. Једним конкретним начином постојања свет се, осветљен љубављу, може сагледати као једна јединствена целина, а не као скуп самодовољних јединки. Одсуство љубави, зато, са друге стране дели свет на многе, разбијене делове.³²

30 Види: Delsol 2008.

31 Види: Миленковић 2002.

32 Види: Зизјулас 2001.

Уколико дефиниција духовног лечења претпоставља тачно познавање болести и њених узрока, утолико такво једно знање захтева тачно познавање појма човековог здравља. Болест у многим случајевима представља духовно искушење које ангажује читаво наше биће и егзистенцију, како би се супроставило страстима, најчешћим изворима човекових патњи.³³ Искрпно проучавање узрока и порекла страсти већ само по себи има терапијску улогу. По правилу, страсти су оне које код човека изазивају потребу да се изолира - индивидуализују га, а не доприносе његовој персонализацији. Човек се у данашње време схвата као јединствена и недељива личност, али неспособна да се окрене према Богу и да се истински отвори за ближњег. Стога се повлачи у себе, затвара у сужени свет свога *Ja*, које се потом, у селфистичком настојању, неосновано уздиже, истовремено остајући затвореник самог себе.

Искрпно и осмишљено описивање страсти од стране Светих Отаца представља праву носологију и истинску медицинску семиологију, које су пре свега усмерене на право, неоспорно и делотворно превенирање и лечење тих духовних болести.³⁴

Правилан, евхаристијски однос човека са природом претпоставља негацију начина живота који је увео стари Адам, и мимо кога природа може бити само објект задовољења наших тежњи као и чежње за вечним животом. Природа је, дакле, конститутивни елемент вечног живота. У византијској иконографији немамо сликање природе на 'природан' начин - никада испод дрвета нећемо видети опало лишће, већ је оно на грани – осликава се она предначинена, вечна димензија; никада нема мртве природе; нема сенки као одраза природног начина постојања; природа се увек слика заједно са човеком, обасјана светлошћу која долази.

Литература

- Berger, J. (1980). *Treći roditelj: Novi pravci grupne psihoterapije*, Beograd: Nolit
- Божић, Ј. (2010). Остварење Јаства/Сопства и несводљивост Другог, *Етнолошко-антрополошке свеске*, 15, 4, Београд: Етнолошко и антрополошко друштво Србије.
- Vederli, R. (2005). *Kolaps kulture*, Beograd: Klio
- Vitz, P. (2011). *Psihologija kao religija – kult samoobožavanja*, Split: Verbum
- Влахос, Ј. (2001). *Православна психотерапија*, Београд: Образ Светачки
- Вујачић, М. и сар. (2011). *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска
- Golubović, G. (2010). *Refleksija avgustinovsko-kalvinističke antropologije i pelagijanizma u akademskoj psihološkoj misli XX veka. Habilitaciona disertacija*, Novi Sad: Protestanski teološki fakultet
- Golubović, G. (2011). Treba li nam pravoslavna psihoterapija? *Teološki časopis*, 10, Novi Sad: Protestanski teološki fakultet
- Delsol, C. (2008). *Douceur démocratique - cours donné à l'Université de Georgetown*, (Благост демократије - предавање на Универзитету у Џорџтауну), преузето 8.1.2016. са www.chantaldelsol.fr
- Delsol, C. (2014). *Social et sociétal: un trompe l'œil ou une évolution ? - communication prononcée à l'Académie des Sciences morales et politiques le 13 octobre 2014* ('Социјално' и 'социјетално': варка или еволуција? - обраћање у Академији моралних и политичких наука 13. октобра 2014.), преузето 10.1.2016 са www.chantaldelsol.fr

33 Види: Ларше 2008.

34 Види: Влахос 2010.

- Зизјулас, Ј. (2003). *Догматске теме*, Нови Сад: Беседа
- Златановић, Љ. (2001). *Јунг, јаство и индивидуација*, Ниш: Студентски информативно-издавачки центар
- Kotnik, P. (2007). *Razumevanje koncepta Self v geštaltni terapiji*, Maribor: Pedagoška fakulteta in Društvo psihologov Slovenije
- Lakroa, M. (2001). *New age: ideologija novog doba*, Beograd: Klio
- Ларше, Ж.К. (2008). *Теологија болести*, Ниш и Београд: Центар за црквене студије и Ars Libri
- Lasch, K. (1986). *Narcistička kultura*, Zagreb: Naprijed
- Mary, W. (2015). *Self*, Salem: Salem Press Encyclopedia of Health
- Миленковић, С. (2001). *Психотерапија и духовност*, Београд: Чигоја
- Moore, T. (1994). *Care of the Soul*, New York: Harper
- Ott, L. (1974). *Fundamentals of Catholic Dogma*, Charlote-Nort Carolina: Tan Books
- Phares, J., Erskine, N. (1984). *Educational and Psychological Measurement*, vol.44, issue 3, 597-608, Santa Barbara: University of California
- Rotters, J.B. (1954). *Social Learning and Clinical Psychology*, New York: Prentice-Hall
- Требјешанин, Ж. (2016). *Шта Фројд заиста није рекао*, Београд: Службени гласник
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making Social Science Matter*, London: Cambridge University Press
- Fuko, M. (2015). *Tehnologija sopstva*, Beograd: Krug Commerce
- Hol, K., Lindzi, G. (1983). *Teorije ličnosti*, Beograd: Nolit

Elizabeta Paradžik
Miodrag Milenović

THE SELF AND NARCISSISM – CRITICISM OF HUMANIST PSYCHOTHERAPY FROM THE STANDPOINT OF ORTODOX CRISTIANITY

Selfism as an essential determinant of humanist psychology and psychotherapy denies the presence of evil while propagating the view that human beings have an innate sense of goodness that we all direct ourselves with respect to. Within the context of the contemporary individualist culture, deprived of God, selfism, since led by materialistic hierarchy of values, produces a narcissist structure of personality. This is the structure characterized by an excessive care about oneself, inability to create mutual relations with one's surroundings, and, most of all, inability to love others. An alternative to such tendencies in psychology and psychotherapy is offered by Orthodox Christianity by stressing love as the basic concept of man's relationship with others, nature and God. Only by love as a way of existing in the real and/or transcendental can man regain his completeness, otherwise lost a long time ago in the Original Sin.